

İstanbul Sözleşmesi, Toplumsal Cinsiyet Politikaları ve Ötesi: Polonya ve Türkiye

CEMRE BAYTOK

İstanbul Sözleşmesi, Toplumsal Cinsiyet Politikaları ve Ötesi: Polonya ve Türkiye

CEMRE BAYTOK

Avrupa-Türkiye Demokrasi ve Sivil Toplum projesi Hakikat Adalet Hafıza Merkezi ortaklığıyla yürütülmüştür.

© Hafıza Merkezi e.V., Haziran 2021.
Tüm hakları saklıdır.

YAZAR Cemre Baytok
YAYINA HAZIRLAYANLAR
Özgür Sevgi Göral,
Leonie Hopgood, Özlem Kaya
ÇEVİRİ Asena Pala
DÜZELTİ Müge Karahan
TASARIM Selin Estroti

V.i.S.d.P.

Özlem Kaya Bergmann
c/o **HAFIZA MERKEZİ e.V.**
Haus der Demokratie und
Menschenrechte
Greifswalder Str. 4
10405 Berlin

www.hm-berlin.org
info@hm-berlin.org

DESTEKLEYENLER

**STIFTUNG
MERCATOR**

**CIVIL
RIGHTS
DEFENDERS**

İÇİNDEKİLER

4 Sunuş
6 Giriş
6 İstanbul Sözleşmesi ve erkek şiddeti: Geçmiş ve güncel mücadeleler
10 Diğer mücadeleler: Aile yanlısı politikalar, hukukun üstünlüğü, din, kürtaj ve LGBTİ+ hakları
10 Aile yanlısı politikalar
12 Hukukun üstünlüğü ve ifade özgürlüğü
13 Din
14 Kürtaj
16 LGBTİ+ hakları
18 İki ülkede mücadele ve örgütlenmeler
20 Sonuç

SUNUŞ

Hafıza Merkezi Berlin (HMB), otoriter hükümetlerin yükselişe geçtiği, milliyetçiliğin, ırkçılığın, toplumsal cinsiyet karşıtı siyasetin/söylemin ve aşırı sağcı hareketlerin güçlendiği bir küresel bağlamda kuruldu. Hukukun üstünlüğünün erozyona uğraması ve küresel ölçekte her türden insan haklarının korunup uygulanmasında gerileme gibi giderek artan bu endişe verici eğilim, beraberinde farklı siyasi ve toplumsal hareketlerin kriminalize edilmesini ve insan hakları savunucularının ve aktivistlerinin hedef alınmasını getiriyor.

HMB bu küresel eğilimle diğer uluslararası aktörlerle ittifak halinde mücadele ederek küresel düzeyde değişimi teşvik etmek amacıyla kurulmuştur. Uluslararası insan hakları sistemiyle daha doğrudan ilişkilenebilmeyi, farklı ülkelerdeki ortak insan hakları sorunlarıyla uğraşmayı ve uluslararasılaşma, bilgi üretimi ve sivil katılım yoluyla farklı ülkeler, gruplar ve aktivistler arasında köprüler kurmayı temenni ediyoruz.

Bu amaç doğrultusunda ilk etkinliklerimize 2020 yazında başladık. İlk yılımızda uluslararası hak savunuculuğuna yönelik kapasite geliştirme faaliyetlerine odaklandık ve Türkiye, Polonya ve Macaristan'dan sivil toplum aktörlerinin bir araya geldiği atölyeler düzenledik.

Türkiye ve Polonya'dan feminist ve LGBTİ+ örgütlerin bir araya geldiği ilk toplantımızda, diğer konuların yanı sıra, toplumsal cinsiyet karşıtı politikaların yükselişini ve bu yükselişin her iki ülkedeki kadınlar ve LGBTİ+ toplulukların yaşamlarının ve siyasi hareketlerinin üzerindeki somut etkilerini konuştuk. Bu toplantılar sırasında Polonya'daki acil gündemlerden biri kürtaj yasasındaki değişiklikler ve kürtajın ülke çapında fiilen yasak hale gelmesiydi. Ekim 2020'de, anayasa mahkemesinin kararını takiben ortaya çıkan sivil ayaklanma ve uluslararası dayanışma tüm dünyada duyuldu. Yeni yasanın Ocak 2021'de uygulamaya konması, dünya çapında siyasi etkisi olan, güçlü toplumsal cinsiyet karşıtı söylemin mümkün kıldığı kadın hakları ihlallerinin habercisi olarak görülebilir.

Türkiye'de kadın ve LGBTİ+ hakları 20 Mart 2021'de, Cumhurbaşkanlığı'nın İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararını bildirmesiyle birlikte büyük bir darbe aldı. Bu karar, özellikle de toplumsal cinsiyet temelli şiddetin gitgide arttığı ve kadınları koruyan yapıların halihazırda azaldığı bir ülkede,

kadınların güvenliği için son derece kritiktir. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Sözleşme'den geri çekilme kararının meşrulaştırılması Polonya'da da gözlemlenen toplumsal cinsiyet karşıtı retorikle paralellikler göstermektedir. Türkiye hükümetinin açıklamasının büyük bir kısmı LGBTİ+ topluluğunu günah keçisi haline getirmeye çalışırken, "geleneksel" aile değerlerini onarma ihtiyacı bu kararın alınmasında birincil etken olarak gösterilmiştir. Toplumsal cinsiyet karşıtı politikaların her iki ülkede güç kazandığını göz önünde bulundurduğumuzda Türkiye hükümetinin bu hareketinin olası etkilerine dikkat etmek gerekir.

Bu gelişmeler ve bunları önceleyen diğerleri bizi, her iki ülkedeki bağlamı ve daha fazlasını ulusaşırı bir yaklaşımla tartışmaya itti. Hafıza Merkezi Berlin olarak tüm dünyada kadın ve LGBTİ+ örgütlerinin halihazırda bu tehditlerle savaştığını biliyoruz. Ulusaşırı dayanışmanın bu örgütleri daha da güçlü kılacağına inanıyor ve bu sebeple her iki ülkeden aktörlerin birbirleriyle fikir alışverişini farklı biçimlerde mümkün kılarak onları destekleyebilmeyi umuyoruz. Atölyemize katılan herkese katkıları için ve Cemre Baytok'a kolaylaştırıcılığı ve bu raporu kaleme aldığı için teşekkür ederiz. Bu raporun, mücadeleyle kazanılmış hakların kaybedilmesi karşısında, kadın ve LGBTİ+ haklarına sahip çıkmak üzere bir direnç oluşmasına ve saldırı altındaki eşitliğin temelini korumak üzere güçlenmeye katkı sağlamasını umuyoruz.

GİRİŞ

Türkiye ve Polonya son zamanlarda otoriter, antidemokratik ve popülist rejimlerinin çarpıcı benzerliğiyle gündeme geldi ve uluslararası düzlemde ilgi çekti. Türkiye’de Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve Polonya’da Hukuk ve Adalet Partisi (PiS) azınlık ve kadın haklarını hedef alan, dinî ve muhafazakâr değerleri empoze eden, medyaya saldıran ve hukukun üstünlüğünü itibarsızlaştıran benzer politikaları benimsediler. Bu iki ülke aynı zamanda, kadınları dezavantajlı hale getiren hükümet politikalarını sokaklarda protesto eden güçlü kadın hareketleri geleneğine sahiptir.

Bu rapor öncelikle güncel meselelere vurgu yaparak her iki ülkede kadın haklarını çevreleyen siyasi manzaranın kapsamlı bir haritasını sunacak, ardından sivil toplum aktörlerinin ortak stratejilerini belirlemek adına bu geri gidişe bir yanıt olarak doğan kadın mücadeleleri ve örgütlenmeleri inceleyecektir. İstanbul Sözleşmesi, erkek şiddeti, kürtaj, din, aile yanlısı politikalar ve LGBTİ+ karşıtı siyaset son yılların siyasi gündemini meşgul eden, dolayısıyla bu raporun da ana hatlarını oluşturan kaçınılmaz temalardır. Bunu takiben bu rapor, feminist ve LGBTİ+ örgütlerin hem sokak protestolarıyla hem de uluslararası dayanışma ve lobi faaliyetleriyle bu politikalara yönelik nasıl mücadele yürüttüğünün de altını çizmektedir. Raporun son bölümü, mücadelelerin ortaklıkları kadar farklılıklarını da vurgulamakta, ileriye dönük birtakım önerilerde bulunmakta ve sonuç yerine olası önerileri dile getirmektedir. Bu rapora ilişkin veriler, Hafıza Merkezi Berlin’in Aralık 2020’de düzenlemiş olduğu çalıştaydan alınmıştır. Söz konusu çalıştay, Polonya ve Türkiye’den feminist ve LGBTİ+ aktivistleri çevrimiçi ortamda bir araya getirmiştir. Buna ek olarak, çalıştayın bulgularını tamamlamak amacıyla bir medya taramasına başvurulmuştur.

İSTANBUL SÖZLEŞMESİ VE ERKEK ŞİDDETİ: GEÇMİŞ VE GÜNCEL MÜCADELELER

Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi ya da bilinen adıyla İstanbul Sözleşmesi, konuya ilişkin uluslararası yasal bağlayıcılığı olan ilk ilkeler dizisi olarak 11 Mayıs 2011’de İstanbul’da imzaya açılmıştır. Sözleşme, “kadınlara yönelik ve ev içi şiddeti önlemede ve bununla mücadelede geniş kapsamlı standartlar”¹ duyulan ihtiyacın bir sonucudur. Sözleşme öncelikle, önleyici ve cezai mekanizmalara vurgu yapan kapsamlı bir perspektifle ele aldığı şiddetle mücadelede devletlere bir sorumluluk yükler ve onlardan taahhüt talep eder. Mart 2012 itibarıyla Türkiye, Sözleşme’yi onaylayan ilk ülke olmuş ve 2014 yılında da yürürlüğe sokmuştur.² Prosedürün tamamı AKP hükümeti döneminde tamamlanmıştır. Polonya ise Sözleşme’yi 2012 yılında imzalamış, 2015’te onaylayarak yürürlüğe sokmuştur. Sözleşme, PiS iktidara gelmeden yalnızca birkaç ay önce onaylanmıştır.

Sözleşme, özellikle, erkekler tarafından işlenen kadın cinayetleri oranının dikkat çekici ölçüde yüksek olduğu Türkiye gibi bir ülkede atılmış pozitif bir adımdı ve feminist aktivistler uzun zamandır hükümeti erkek şiddetini önlemede ve cezalandırmada yeterli adımları atmamakla eleştiriyorlardı.³ 2014’te, Sözleşme uyarınca, ev içi şiddeti önlemede bugüne dek yapılmış en

1 <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/historical-background>

2 <https://catlakzemin.com/1-agustos-2014-istanbul-sozlesmesi-yururluge-girdi/>

3 Adalet Bakanlığı 2002-2009 yılları arasında kadın cinayetleri oranının yüzde 1400 arttığını açıkladı. Bkz: <https://bianet.org/english/gender/132753-number-of-women-murders-increased-by-1400-percent> Bu zamandan beri güvenilir resmi veri yayınlanmamıştır. Bir haber portalının kadın cinayetleri ile ilgili aylık raporları şurada incelenebilir: <https://bianet.org/konu/male-violence-monitoring-report>

kapsayıcı ve güncel yasa olan 6284 sayılı yeni bir yasa çıkarıldı. Bu aynı zamanda, devlet görevlilerini şiddeti önleme görevlerinden sorumlu tutmaya yönelik bir adımdı, örneğin; emniyet güçleri ve mahkemelerin şiddeti önlemede ve cezalandırmada etkin görev almaları gerekiyordu. Hükümet, özellikle öğrenciler için, ama aynı zamanda devlet kurumlarındaki görevliler için toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla eğitim materyalleri geliştirdi, zira Sözleşme, sivil toplum aktörleri kadar devlet kurumlarının da bu amaca yönelik çalışmasını öngörüyordu. Polonya'daysa, Sözleşme dikkate alınarak, muhalefet partileri tarafından, tecavüz suçuna yönelik yasal düzenlemenin iyileştirilmesi, daha kapsamlı bir şiddet tanımı yapılması gündeme getirildi. Sözleşme, aynı zamanda, her iki ülkede, özellikle de, (Polonya'da) Katolik Kilisesi, (Türkiye'de) Diyanet İşleri Başkanlığı ve çeşitli muhafazakâr gruplar tarafından saldırıya uğradığı dönemde, toplumun konuya ilişkin farkındalığının artmasına katkıda bulundu.

Sözleşme'nin uygulanmasını izleme altına alan GREVIO'nun (Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence) [Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzman Grubu]⁴ raporuna⁵ göre Türkiye, toplumsal cinsiyet eşitliğini savunmayı ve teşvik etmeyi şiddetle mücadelede temel ilke olarak belirlemekte, kesişimsel ayrımcılığı tespit edip yok etmekte (örneğin erkek şiddetine maruz kalan engelli kadınlar, Kürtler, göçmenler, LGBTİ+'lar), aynı zamanda kadınların güvenliğini sağlamaya ve dolayısıyla cinsiyet temelli şiddetle etkin mücadele etmeye dair devlet yükümlülüklerini yerine getirmekte yetersiz kalmaktadır. (81 kadın ve LGBTİ+ örgütünden oluşan) İstanbul Sözleşmesi İzleme Platformu, gölge raporunda,⁶ devletin, sorunun kaynağını toplumsal cinsiyet eşitsizliği olarak gören cinsiyete duyarlı yaklaşıma sahip olmadığını, bunun da Sözleşme'nin uygulanmasında eksikliklere yol açarak halihazırda şiddet mağduru olanların tekrar tekrar mağdur edilmesine sebep olduğunu açıklamaktadır.

GREVIO'nun Polonya raporunun 2021 yılı içinde gelecek aylarda yayınlanacağı duyuruldu. Öte yandan, hem Polonya devleti hem de STK'lar Sözleşme'nin yürürlüğe konmasına ilişkin rapor ve gölge raporlarını GREVIO'ya 2020'de teslim ettiler. Yasal Girişim Derneği'nin raporu,⁷ devletin şiddete maruz kalan göçmen kadınlar ve sığınmacıları Sözleşme gereğince korumakta başarısız olduğunu, bunun yerine şiddeti önlemede aile odaklı düzenlemeler geliştirdiğini belirtmektedir. Diğer yandan Uluslararası Af Örgütü'nün raporu⁸ ekonomik şiddetin büyük oranda göz ardı edildiğine ve bunun Sözleşme'deki ev içi şiddetin kapsamlı tanımına ters düştüğüne vurgu yapmaktadır. Bu rapor aynı zamanda tecavüze ilişkin yasaların Sözleşme'yle uyumlu olmadığına, koruyucu önlemlerin ve destek hizmetlerinin yetersiz olduğuna ve bunun mağdurlar için nihayetinde daha fazla şiddete yol açtığına dikkat çeker. Polonya hükümeti de kendi raporunu GREVIO'ya sunmuştur ve bunun sonucunda uzmanlar, raporda toplumsal cinsiyete duyarlı sistematik bir yaklaşım olmadığına ve resmi stratejinin cinsiyet temelli şiddeti etraflıca ele almak yerine aile kurumunun yaygınlaştırılmasına hizmet ettiğine kanaat getirmişlerdir.⁹ İki ülke de uygulamadaki eksikliklerine ek olarak Sözleşme'nin ilkelerini zaman zaman doğrudan ihlal etmişlerdir. Buna ilişkin dikkate değer bir örnek, Sözleşme'nin şiddet vakalarında arabuluculuk yasağına rağmen Türkiye'nin 2012'de boşanma davalarında aile arabuluculuğunu devreye sokmuş olmasıdır.

---

4 <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/grevio>

5 <https://rm.coe.int/eng-grevio-report-turquie/16808e5283>

6 <https://rm.coe.int/turkey-shadow-report-2/16807441a1>

7 <https://rm.coe.int/alternative-report-stambul-convention-association-for-legal-interventi/16809f8d9a>

8 <https://rm.coe.int/poland-shadow-report-amnesty-international-grevio/16809efdd1>

9 <https://blog-iacl-aidc.org/2021-posts/2021/2/16/implementation-of-the-istanbul-convention-in-the-shadow-of-populism-the-case-of-poland-6y6x3>

Sözleşme'ye karşı saldırıların en temel hedeflerinden biri, 1990'larda yaygınlık kazanan ve önemli bir siyasi ve akademik kavram haline gelen, ancak 2010'larda dünya çapında gittikçe artan bir tepkiyle karşılaşan "toplumsal cinsiyet" terimidir. Bu yalnızca mevzubahis iki ülkede yaşanan bir ihtilaf değildir, cinsiyet eşitliği ve feminizme karşı yükselen küresel tepkinin bir parçası olarak Orta ve Doğu Avrupa'nın birçok yerinde de benzer yankılar bulmuştur. Avrupa'da özellikle Katolik Kilisesi'nin etkisi altındaki toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler, kendi tabirleriyle "toplumsal cinsiyet ideolojisi"nin "geleneksel" toplum değerlerini tehdit ettiğini, aileyi hedef aldığını ve ahlaki çürümeye yol açtığını iddia etmektedir. Kilise'nin Polonya hükümeti üzerinde etkili bir gücü vardır ve hükümet, Ordo Iuris gibi aşırı sağcı yasal düşünce kuruluşlarını [think-tank] desteklemekte ve bunlarca desteklenmektedir. Toplumsal cinsiyet tanımı, cinsiyetlere atanan rol ve niteliklerin toplumsal olarak inşa edildiğini ve bu yüzden eşitliğe erişmek için dönüştürülebilir olduğunu öne sürer, Kilise'nin karşı çıktığı şey de tam olarak budur. Kilise, cinsiyet normları ve rollerine karşı çıkmamanın, diğer bir deyişle farklı cinsiyet kimlikleri arasındaki eşitsizlikleri bertaraf etme çabasının, biyolojinin altını oyduğunu ve böylelikle LGBTİ+ kimlikleri teşvik ettiğini öne sürer ve bu "LGBT ideolojisi" teriminin yaratılmasıyla neticelenen bir argümandır. Aynı biyolojik özcülük, kadınların bedenleri üzerinde tahakküm kurma talebinde de görülür; kadınları, aile içinde tanımlayan üreme rollerine indirger ve böylece kürtaj hakkını reddederken üreme temelli heteroseksüel aile birimini diğer bütün tercih ve farklı yaşam tarzlarının üzerinde konumlandırır. Dolayısıyla bu "ideoloji" kartı, kürtaj ve üreme hakları söz konusu olduğunda da oynanır ve kürtaj, LGBTİ+ hakları ve İstanbul Sözleşmesi'ni ayrılmaz şekilde birbirine bağlar. Muhafazakârların, Sözleşme'nin gelenek ve göreneklere tehdit ettiğini iddia ederken dayandığı bir diğer gerekçe de Sözleşme'nin toplumsal cinsiyet eşitliğini okul müfredatlarına dahil etme ve bu saikle eğitim materyalleri hazırlama önerisidir. Toplumsal cinsiyet eğitimi de "LGBT ideolojisi"nin teşviki olarak görülür.

Bu argümanlar sık sık gündeme getirilirken Sözleşme'nin temel odağı olan şiddet meselesinden, yalnızca, devlet ve Ordo Iuris gibi muhafazakâr gruplar ev içi şiddetin sebeplerinin pornografi, alkol, kadınların nesneleştirilmesi, bireyselleşme ve ailenin çöküşü gibi "patolojiler" olduğunu iddia ettiklerinde ve Sözleşme'yi bu meselelere değinmediği için yerdiklerinde söz edilir.¹⁰ Türkiye'de de buna benzer bir argüman hâkimdir: Ev içi şiddeti önlemenin yolu, sözde Batılı standartları dayatmak yerine aile birliğini sağlamak ve boşanma oranlarını düşürmektir. Her iki hükümet de kendi iç hukuklarının şiddeti önlemede yeterli ve kapsayıcı olduğunu savunmaktadır.

Temmuz 2020'de Polonya'nın adalet bakanı, hükümetin Sözleşme'den çekilmeye hazırlandığını ve İstanbul Sözleşmesi'nin yerini alabilecek, "aile haklarını korumaya" yönelik uluslararası bir anlaşmanın benimsenmesiyle ilgili diplomatik adımlar atıldığını duyurdu. Bu adımlar, diğer bir deyişle, toplumsal cinsiyet perspektifinin ana akımlaştırılmasına karşı ailenin ana akımlaştırılmasına yönelikti.¹¹ Hükümet Çekya, Slovakya, Slovenya, Hırvatistan ve Macaristan'la bir "Uluslararası Aile Hakları Sözleşmesi" hazırlamak için halihazırda bir koalisyon kurduğunu açıkladı.¹² Sözleşme'den çekilme tartışmaları sırasında yalnızca Varşova'da değil, ülke çapında binlerce kişi sokaklara döküldü, ardından kürtaj karşıtı tartışmaların Sözleşme'den çekilmeyle ilgili tartışmaların önüne geçmesiyle kadın grupları Polonya sokaklarında protestolarını sürdürdü. Söz konusu protestolar başlangıçta Sözleşme'den çekilme teşebbüslerini ve kasım ayı itibariyle kürtaj yasağını hedef alıyordu. Ancak bu meselelerin birbirleriyle ilişkili olduğunu hatırd tutmak gerekir: Bu raporun devamında da değinileceği üzere, protestocular rejimin kendisine de karşı

---

10 <https://balkaninsight.com/2020/10/06/family-rights-treaty/>

11 <https://blog-iacl-aicd.org/2021-posts/2021/2/16/implementation-of-the-istanbul-convention-in-the-shadow-of-populism-the-case-of-poland-6y6x3>

12 Sözleşmeyi onaylamayan ülkeler Bulgaristan, Çekya, Macaristan, Letonya ve Litvanya'dır, diğer yandan Hırvatistan ve Polonya gibi ülkeler taraf devletler olmalarına karşın hâlâ Sözleşme'nin meşruiyetini tartışmaktadır.

çıkıyorlar. Bakanın açıklamasının ardından 2000 kadar protestocu Çalışma Bakanlığı ve Ordo Iuris'in (bu muhafazakâr baskı grubu İstanbul Sözleşmesi'ne karşı yürütülen kampanyanın baş aktörüydü) bürosunun önünde toplandı. Mart 2021'de Adalet Bakanlığı çeşitli hükümetlere alternatif bir aile hakları sözleşmesi hususunda kendilerini desteklemeleri için çağrıda bulundu; bu çağrı hükümetin amacına yönelik atılmış somut bir adımdı.¹³

2020'nin Temmuz ayında AKP genel başkan yardımcısı Türkiye'nin Sözleşme'yi onaylamasının "yanlış" olduğunu ilan etti. AKP ve çeşitli muhafazakâr gruplar, ("toplumsal cinsiyet" ve "cinsel yönelim" kavramlarını mesul ilan ederek) Sözleşme'nin Türk aile değerlerine aykırı olduğunu ve daha fazla şiddete yol açtığını, dolayısıyla feshedilmesi gerektiğini savunarak Polonya'dakine çok benzer bir düşünce hattını takip ettiler. Akabinde hükümet ("yerli ve milli") bir alternatif üzerinde çalıştıklarını duyurdu. Hükümetin hızla küçülen oy tabanını genişletmeye yönelik bir adım olarak yorumlanan bu hamlesinin baş destekçileri arasında İslamcı gruplar yer almaktaydı. Birçok şehirde kadınlar sokaklara dökülerek itirazlarını dile getirdi ve bunun sonucunda bu mesele, 2020 Ağustos'unda, 20 Mart 2021'de saat 02.00'de Cumhurbaşkanlığı'nın Türkiye'nin Sözleşme'den çekildiğini açıklamasına kadar gündemden düştü. Avrupa Konseyi'nin Sözleşme'nin feshinden haberdar edilmesi üzerine, bir zamanlar Sözleşme'nin ilk imzacısı ve Sözleşme'ye adını veren ülke olmakla gururlanan Türkiye, Sözleşme'den resmi olarak çekilen ilk ülke olma payesine de erişecek gibi görünüyor. Cumhurbaşkanlığı'nın açıklamasından bir gün sonra kadınlar yeniden sokakları doldurdu ve bu "karar"ı kabul etmediklerini bir kez daha dile getirdiler.

Bu noktada GONGO'ların Türkiye'de son yıllarda hızla çoğaldığını ve kadın hareketinin stratejilerini benimsediklerini belirtmek gerekir. Türkiye'nin ilk ve önde gelen GONGO'su olan KADEM¹⁴ (Kadın ve Demokrasi Derneği), başlangıçta İstanbul Sözleşmesi'ne destek verdi (örneğin, hükümetin suçluları af kapsamına almak için Sözleşme'nin çocuk istismarıyla ilgili bir maddesinde değişiklik yapma girişimine karşı feministlerle neredeyse aynı argümanları kullandı).¹⁵ KADEM, İslamcı ve hükümet yanlısı bir kadın örgütü olarak "LGBT'yi kabul etmediklerini" açıkça belirtirken ve feminizme ve feminizmin geleceğe yönelik ideallerine karşı çıkan yayınlar hazırlarken, diğer yandan erkek şiddetine ve yaşamın birçok alanında kadınların maruz kaldığı eşitsiz muameleye karşı mücadele etme niyetini de açıklamıştır. Bu tutumları KADEM'in İslamcı erkekler tarafından hedef tahtasına oturtulmasına da sebep olmuştur. Ancak Cumhurbaşkanlığı'nın Sözleşme'den çekilme kararına dair açıklamasında, Sözleşme'nin "maalesef toplumsal kutuplaşmaya sebep olduğunu" belirtmesinden de anlaşılabilceği gibi, KADEM Sözleşme'yi savunmaktan vazgeçmiş gibi görünmektedir.

Özetle, devlet görevlileri, dinî otoriteler ve muhafazakâr gruplar Sözleşme'nin iptalini mümkün kılmak adına birbirlerini desteklemiş ve kadınlar da aynı şekilde Sözleşme'yi savunmak için anında tepki göstermişlerdir. Uluslararası yasal bir belge olarak Sözleşme, bütün bu süreçler boyunca dünya çapında tanınmasının ve kavranmasının yanı sıra şiddetle mücadelede en önemli araçlardan biri olarak görünürlük kazanmıştır.

---

13 <https://balkaninsight.com/2021/03/15/polands-replacement-for-istanbul-convention-would-ban-abortion-and-gay-marriage/>

14 GONGO terimi (Government-Organized Non-Governmental Organization) devlet tarafından örgütlenmiş sivil toplum kuruluşu anlamına gelmektedir; hükümetten fon ve ideolojik destek alır. KADEM, Türkiye'deki en aktif ve etkili GONGO'lardan biridir. Kurulduğu 2013 yılından beri "toplumsal cinsiyet eşitliği" yerine "toplumsal cinsiyet adaleti"ni savunmasıyla bilinir: Bu AKP'nin de desteklediği bir kavramsal manevradır. Alanda çalışan STK'lardan biri olarak KADEM de GREVIO'ya bir gölge rapor sunmuştur.

15 <https://m.bianet.org/english/women/210554-conservatives-campaign-against-istanbul-convention-push-akp-for-withdrawal>

DiĞER MÜCADELELER: AİLE YANLISI POLİTİKALAR, HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ, DİN, KÜRTAJ VE LGBTİ+ HAKLARI

Aile yanlısı politikalar

AKP Türkiye’de 2002 yılından beri iktidardadır. Bu zaman zarfında ülkede başta anayasa ve parlamenter sistem olmak üzere birçok şey değişmiştir. AKP hükümetinin ilk yıllarında, parti Türkiye’deki siyasi durum ve güç dinamiklerine henüz uyum sağlarken, AB uyum süreciyle kimi diplomatik adımlar atılmıştır. Ancak 2013’teki Gezi direnişinin yanı sıra yolsuzluk skandalları, Kürt meselesinde barış müzakerelerinin sona ermesi ve 2015 genel seçimleri parti otoritesinin pekiştirilmesinde kilometre taşları olarak kabul edilebilir. AKP, Gezi direnişini hükümet karşıtı bir ayaklanma olarak görmüş, bunun sonucunda Taksim Meydanı’nı toplanmalara kapatmış ve zamanla toplumun farklı kesimlerinden gelen her türlü muhalif görüşü, açılan davalarla baskı altına almıştır. Bu durum, AKP’nin oy oranının gerileme gösterdiği ve yeni bir parti olan ve Kürt temsiliyetine ek olarak geniş bir ilerici koalisyon kurmayı başaran HDP’yi ülkenin üçüncü büyük partisi olarak meclise taşıyan 2015 genel seçimlerinin ardından daha da kötüye gitmiştir. Bu noktadan sonra hâkim siyasi iklim, her türlü “farklı” (Türk, erkek, heteroseksüel, Müslüman ve muhafazakâr normdan sapan) yaşam tarzına ve hükümet karşıtı her fikre karşı keskin bir biçimde düşmanlaşmıştır.

Aileyi toplumun kurucu unsuru, aile değerlerini de egemen söylem olarak güçlendirmek yönetime geldiği andan beri AKP’nin önceliği olmuştur. Hâkim söylem “Türkiye’de geleneksel aileyi muhafaza etmek”tir, bunun uygulamadaki yansımasıysa sosyal politikanın eksikliğidir ki bu da ev içi bakım emeğinin (erkeklerin, çocukların ve yaşlıların bakımı) kadınların omuzlarına yüklenmesi demektir. Böylelikle kadınlar ancak aile içindeki rolleriyle tanınır ve annelik kimlikleri de her şeyden önce gelir. Bu, hükümet için hem toplumsal hem de ekonomik birtakım kazanımlar sağlamaktadır. AKP yönetime geldiği andan beri kadınların kamusal bakım hizmetlerine erişimi kısıtlıdır ve çalışan anneler için olanaklar eksiktir. Kadın istihdam oranı düşüktür (yüzde 29,62)¹⁶ ve istihdam edilmiş olanların kamu bakım hizmetlerine erişimi yetersizdir. Kadınların devlet tarafından esas olarak aile içinde tanımlanmaları aynı zamanda bekâr, heteroseksüel olmayan ve/ya boşanmış kadınların sosyal haklar açısından zorluklarla karşılaşmaları ya da büyük oranda göz ardı edilmeleri anlamına gelmektedir.

2010’dan bu yana yeni muhafazakâr ve neoliberal politikaların yükselişiyle birlikte hükümet, aile merkezli söylem ve politikalara gittikçe artan bir şekilde vurgu yapmaya başladı. Kadın ve Aile Bakanlığı, İstanbul Sözleşmesi’nin imzalandığı 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na dönüştürüldü ve 2018’de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı oldu. Bakanlığın isminden kadınların silinmesi yalnızca sembolik bir hamle değildi, aynı zamanda aile merkezli politikaların yükselişine işaret ediyordu. Bugün cumhurbaşkanı olan dönemin başbakanı Erdoğan, 2010 yılında kadın ve erkek arasındaki eşitliğin yaratılışları gereği mümkün olmadığına inandığını söyledi ve daha sonra bunu defalarca tekrarladı. 2014’te İslami toplumsal cinsiyet normlarını meşrulaştırmak üzere bir adım daha atarak (yaratılışın özü ve amacı anlamına gelen) *fitrat* kelimesini kullandı. 2013 yılında bir GONGO olarak kurulan KADEM, cinsiyet eşitliği yerine adalet ve tamamlayıcılık söylemini benimsedi. Bu retorik, kadın ve erkeğin eşit yaratılmadıkları için eşit olmadıklarını, onlara “doğal” farklılıklarına göre adil muamele edilmesi gerektiğini savunur. AKP bu ideoloji ile uyumlu olarak 2015 yılında, boşanmaları önlemek ve aile kurumunu korumak için bir meclis komisyonu kurdu. Aileyi önceleyen bu söylem güçlendikçe 6284 sayılı Kanun’un ve

16 <https://data.oecd.org/emp/employment-rate.htm#indicator-chart>

İstanbul Sözleşmesi'nin zaten yetersiz olan uygulaması zamanla daha da kötüye gitti. Hükümetin aile içi şiddetle mücadeleyle yaklaşımı, kadınları ailede karşılaştıkları şiddetten korunma konusunda güçlendirmek yerine aileyi olduğu gibi korumaya dayanır. Aşırı sağcı gruplar, İstanbul Sözleşmesi'ne muhalefetlerinin yanı sıra son dönemde kadınların nafaka haklarına, çocuk cinsel istismarı yasasındaki rıza yaşına ve 6284 sayılı Kanun'a yönelik bir saldırı başlatmıştır.

Türkiye'de Kürt illeri ve dolayısıyla Kürt kadınlar, özellikle 2015 seçimlerinin ve barış müzakerelerinin sona ermesinin ardından erkek şiddetine ek olarak başka bir baskı katmanıyla karşı karşıya kaldılar. HDP'nin seçilmiş milletvekillerinin, yüzlerce üye ve destekçisinin tutuklanmasıyla birlikte Kürtlerin örgüt ve kurumlarına karşı devlet saldırısı tırmanışa geçti. "Terör eylemleri" gerçekleştirdikleri iddiasıyla, seçilmiş belediye başkanları ve belediye meclislerinin yerine kayyumlar atandı. Yerel yönetimlere atanan kayyumların ilk icraatlarından biri, bölgede ev içi şiddete maruz kalan kadınları destekleyen kurumları kapatmak oldu. Kürt belediyelerdeki (bir kadın ve bir erkeğin belediye başkanlığını beraber üstlendikleri) eşbaşkanlık sistemi de hedef alındı ve bilfiil sona erdirildi, zira kayyumların tamamı erkekti. Bu da kadınların yerel yönetimlerdeki halihazırda zayıf olan temsilini belirgin ölçüde yok etti. Kayyumların atanmasından önce kadınların erişebildiği sosyal hizmetler hızla yok oldu ve bunların yerlerini Kuran kursları aldı. Bu durum kadınların günlük yaşantılarını ciddi bir şekilde etkilemektedir.

Polonya'da komünizm karşıtı propaganda, komünizm sonrası siyasette yaygın bir temadır, ancak bu doğrultudaki söylem ve politikalar, "milli çıkarlara aykırı" ideolojiler olarak tanımlanan LGBTİ+ ve liberalizm karşıtı kampanyalarla birlikte 2001'de kurulan PiS'in 2015 seçimlerini kazanması itibarıyla son derece yoğunlaşmıştır. PiS 2015'te, düşük gelirli ailelere çocuk başına aylık 500 zloty ödenek sağlayan Aile 500+ programının kampanyasını yürüttükten sonra iktidara gelmiştir. Diğer bir deyişle parti, evli ve birden çok çocuğu olan heteroseksüel aile ideali temelli siyasi sermayesi sayesinde iktidara yükselmiştir. Baskın demografik eğilimin nüfusun yaşlanması olduğu Avrupa bağlamında PiS, hızlı nüfus artışını amaçlayan popülist ve milliyetçi söylemleri benimsemiştir. Muhalefet esas olarak çocuk bakımı, okullar ve hastaneler gibi sosyal hizmet sağlayan kurumlara ve çalışan annelerin şartlarının iyileştirilmesine ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Bu program, ülkedeki doğum oranlarını artırmanın yanı sıra aynı zamanda kadınların işgücüne katılım oranlarını azaltmıştır. Bu dönemde, Katolik Kilisesi, erkeklerin evin geçimini sağlamakla, kadınlarınsa erkeğe tabi evcimen anne figürü olmakla sorumlu olduğu "geleneksel" cinsiyet rollerini desteklemektedir. Kilise'ye duyulan güvende son zamanlarda bir düşüş olsa da Polonya halkı üzerinde Kilise'nin dikkate değer bir etkisi olduğunu belirtmek önemlidir.

Günümüzde Polonya hükümetinin aileye yaklaşımı LGBTİ+ karşıtı söylemle iç içe geçmiştir ve bu söylem tarafından şekillenmektedir. İstanbul Sözleşmesi'nin iptaline ilişkin örneklerde de söz edildiği gibi bu söylem, "aile hakları"yla ilgili uluslararası bir sözleşmenin varlığına duyulan ihtiyaca yapılan vurguyu da kapsamaktadır. Hükümet, Sözleşme'nin maddeleri arasında gizlenmiş bir ideoloji olduğunu ve bu gizli gündemin "Polonya halkının ve ailenin değerlerini baltalamaya yönelik yabancı ve tehlikeli bir ideoloji olduğunu" savunmaktadır. Sözleşme'ye alternatif olarak sunulan taslak, eşcinsel evlilikleri yasaklamakta ve "aileyi korumak" adına alınan önlemlerin bir parçası olarak çocukları "ahlaki bozulma"dan korumayı içermektedir.¹⁷

---

17 <https://balkaninsight.com/2021/03/15/polands-replacement-for-istanbul-convention-would-ban-abortion-and-gay-marriage/>

Hukukun üstünlüğü ve ifade özgürlüğü

Polonya’da İstanbul Sözleşmesi karşıtlığı siyasal argümanlardan kaynaklanır ancak Sözleşme karşıtı gruplar bunu bir yasal tartışma olarak sunmaya çalışmaktadır. Örneğin Ordo Iuris avukatlardan oluşan bir baskı grubudur ve kürtajı, doğum kontrolünü, cinsellik eğitimi ve boşanmayı (bu meselelerle ilgili mücadele eden aktivistlere yönelik de olmak üzere) davalar açarak engellemeye çalışır ve yanı sıra yasa ve sözleşme tasarılarını parlamentoya sunar; amacına ulaşmak için hukuku ve yasal argümanları kullanmaktadır. Grubun tam adı “Ordo Iuris Hukuk Kültürü Enstitüsü”dür ve bu grup sistematik biçimde insan hakları dilini içselleştirerek Sözleşme’nin yasa dışı ve anayasaya aykırı olduğunu savunmaktadır. Hukukun üstünlüğü Polonya’da 2015’ten beri saldırı altındadır, yargı bağımsızlığı sallantıdadır ve yargıçlar bile kamuoyu baskısına tabidir. Polis, gösterilere yönelik önlemlerde giderek agresifleşmekte ve fikirlerini barışçıl yollarla ifade eden insanları gözaltına almaktadır. Avrupa Komisyonu henüz 2017’de “Polonya’daki yargı reformlarının, ülkenin yargısını iktidar çoğunluğunun siyasi kontrolü altına sevk ettiğini” belirtmişti. Yargı bağımsızlığının yokluğuna karşılık¹⁸ Avrupa Komisyonu, Polonya’ya karşı, bu konuda iyileşme sağlayıp sağlamadığı belirsiz olsa da 7. Madde¹⁹ yaptırımlarını uygulamaya başladı.²⁰ 2020’de, hukukun üstünlüğüne ilişkin birçok aksaklığın ardından, AB Antlaşması’nın 7. Madde yaptırımlarının Polonya hükümetini durdurmak için yeterli olmadığı anlaşılıyor. AB nihayetinde temel insan hakları ve yaygın LGBTİ+ karşıtı söylemlerle ilgili olarak hukukun üstünlüğü koşulunu öne sürerek Polonya ve Macaristan’a verilen fonları kesmeye çalıştığında bu ülkeler, önerinin “ulusal egemenliklerinin ihlali ve siyasi projelerine yönelik bir tehdit” olduğunu ileri sürerek söz konusu harcama planını engelledi.²¹

Türkiye’deyse hukukun üstünlüğüne dair tartışmalar hiç bitmeyecek gibidir. AKP iktidarı döneminde 2008’den beri süregelen Ergenekon, Balyoz ve KCK gibi toplu yargılamalar, hukukun üstünlüğü meselesinin sorgulanması açısından belirgin örneklerdir.²² 2016’daki darbe girişimini iki yıllık olağanüstü hal takip eder ve bu, Türkiye’de hukukun üstünlüğü açısından, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığının giderek azalmasıyla belirginleşen bir gerilemeye neden olur. Özellikle adil yargılanma hakkı, usul hakları, toplanma özgürlüğü, cezaevlerinde kötü muamele ve işkence iddiaları gibi konular gün yüzüne çıkarak ulusal gündemi meşgul etmiş ve uluslararası alanda da dikkatleri çekmiştir. Yargının zayıflaması, aile içi şiddetle mücadelede devlet mekanizmalarının etkinliğini doğrudan etkilemiştir. Bu gerileme uluslararası camia tarafından da fark edilmiştir. AİHM, 2009 yılında İstanbul Sözleşmesi’ne giden yolu açan önemli bir örnek olan Opuz/Türkiye davasında²³ Türkiye’yi, kendi yasal çerçevesi kapsamında kadınları şiddetten etkili bir şekilde koruyamamaktan mahkûm etmiştir. Bu noktada Adalet Bakanlığı’nın 2009’da AKP’nin iktidara geldiği 2002 yılından bu yana kadın cinayetlerinin yüzde 1400 oranında arttığına işaret ettiğini hatırlatmakta fayda var. AİHM’in Türkiye’yi başka davalarda da mahkûm etmesiyle birlikte, kadın cinayetleri gündemdeki yerini korumuştur. Buna ek olarak AİHM’in AKP’nin son dönemiyle ilgili, Türkiye’nin, insan haklarını ihlal ettiğine, politikacıları ve sivil toplum aktörlerini haksız yere tutukladığına, dolayısıyla hukukun üstünlüğüne olan güvenin azaldığına kanaat getiren çeşitli kararları da bulunmaktadır. Sözleşme’nin etkisiz ve yetersiz uygulanması da hukukun üstünlüğü ilkesinin zayıflamasına ilişkin bu genel tabloyla doğrudan bağlantılıdır ve bu durum, bu alanda

18 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_17_5367

19 https://institutdelors.eu/en/publications/_trashed/

20 Polonya, “bir Üye Devlet tarafından 2. Madde’de atıfta bulunulan değerlerin (Avrupa Birliği’nin ortak değerleri, örneğin Hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarına saygı) ciddi bir şekilde ihlaline ilişkin açık risk” durumlarında başlatılan “Madde 7 prosedürü”ne tabi tutulan ilk AB üye devletidir.

21 <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-12-06/why-hungary-and-poland-are-blocking-the-eu-s-budget-quicktake>

22 http://www.iai.it/sites/default/files/GTE_WP_02.pdf

23 <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-92945>

yeterli veri olmaması, devlet kurumlarının yeterince izlenmemesi ve (denge ve denetlemenin olmadığı durumlarda Sözleşme'nin uygulanması için diretecek grup olan) kadın örgütlerine yeterince destek olunmaması nedeniyle vahimleşmektedir.

Bilgiye erişim özgürlüğü ve burada ana akım medyanın rolü de günümüz rejimlerinin nasıl işlediğini anlamak için önemli bir faktördür. 2020 raporlarına göre Türkiye'de basın özgürlüğü ve gazetecilik ağır baskılar altındadır, sayısız gazeteci ya hapsedilmiştir ya da yargılanmaktadır.²⁴ Polonya'daysa basın özgürlüğü 2015'ten beri gitgide kısıtlanmakta, yeni medya yasaları gündeme getirilirken gazeteciler hükümeti eleştirdikleri gerekçesiyle işlerini kaybetmektedir.²⁵ Her iki ülke de sosyal medya kullanımına ilişkin daha kapsamlı kısıtlamaları mümkün kılacak yasa tasarılarını tartışmaktadır. Polonya'da hükümete muhalefet hâlâ ana akım medyada kendine bir yer bulabilmektedir, Türkiye'deyse muhalefet, ana akım medyada ancak hedef gösterilme ya da yanlış temsil yoluyla yer bulabilmektedir. Ancak Türkiye'de, özellikle 2013 Gezi protestolarından beri çok daha çeşitli çevrimiçi yayın yapan alternatif medya kaynakları bulunmaktadır. Alternatif medyada çalışan gazeteciler, halihazırda işlerini kaybetme ve sektör dışına itilmiş olmanın yanı sıra daimi bir soruşturma ve yargılama tehdidi altındadır.

Her iki hükümet döneminde de yaşanan ve bu alana önemli etkisi olan bir diğer benzer eğilim de sivil toplumun küçülmesidir.²⁶ Polonya hükümeti, Sözleşme'yi savunmak ve desteklemek için çalışan kadın kuruluşlarından fon keserken, Türkiye'deyse hükümet onlara katı inceleme prosedürleri ve kapatmalarla müdahale etmektedir. Daha önce hukuk ve politika oluşturma süreçlerine katılan kadın hakları savunucuları ve feminist aktivistler, son zamanlarda buralardan dışlanmış ve toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin hedefi haline gelmiştir. Bu ülkelerde saldırı altında olanın, aslında daha eşit, adil ve demokratik bir varoluş için mücadele eden diğer birçok mücadele alanıyla birlikte, feminizmin kendisi olduğunu hatırlamak önemlidir.

Din

Türkiye'de gençler, çocuklar ve kadınlara ilişkin politikalarda etkisi gittikçe artan Diyanet İşleri Başkanlığı'na devlet bütçesinden diğer bakanlıkları aşan hatırı sayılır bir pay verilmeye başlanmıştır. Devlet politikalarında kadın, aile ve İslam birbiriyle iç içe ele alınır: Söylemsel düzeyde Erdoğan *fitrat*'a sıklıkla gönderme yaparken Diyanet İşleri Başkanlığı da bu ideolojik çerçevenin aile içindeki toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkili olarak hayata geçirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.²⁷ Ülke genelinde Aile ve Dinî Rehberlik Büroları kurulmuş ve bunlar konuya ilişkin devlet mekanizmalarının önüne geçmiştir. Şiddete maruz kalan kadınlar her yerde rahatlıkla bulunan bu bürolara kolayca erişebilmektedir ve buradaki devlet görevlisi (örneğin bir dinî otorite figürü) kadınlara genellikle evlerine dönmelerini ve kocalarıyla barışmalarını salık verir. Diğer bir deyişle bu bürolar, şiddetten kaçan kadınları, kendilerini korumakla yükümlü devlet mekanizmalarına yönlendirme faaliyeti yürütmezler.²⁸ Aile birimini korumak ve boşanmaları önlemek temel önceliktir. Altı yaşından başlamak üzere reşit olmayanlar için dinî okulların ülke genelinde yaygın ve kolaylıkla erişilebilir olması özellikle kız çocuklarının eğitimlerinin niteliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Diyanet İşleri Başkanlığı, erken yaş (çocuk) evliliklerine açıkça göz yummanın yanı sıra kadınlar ve erkekler için uygun davranış biçimlerinin ana hatlarını

24 <https://www.hrw.org/news/2020/10/14/turkey-press-freedom-under-attack>

25 <https://eu.boell.org/en/2020/05/08/poland-freedom-press-free-fall>

26 <https://kluwerlawonline.com/JournalArticle/European+Public+Law/26.4/EURO2020072>

27 <https://en.catlakzemin.com/how-are-our-lives-shaped-through-the-protocols-of-the-presidency-of-religious-affairs-diyamet-and-the-absolute-integrity-of-the-family/>

28 <https://www.dw.com/tr/kadına-şiddetle-mücadelede-diyamet-tavsiyeleri/a-52510157><https://www.freiheit.org/turkey/pioneering-change-womens-movement-turkey>

belirleyen eğitim toplantıları ve basılı ve dijital materyaller gibi çeşitli kanallar yoluyla ailevi ve dinî rehberlik sağlamaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul Sözleşmesi dahil olmak üzere, birçok konuda aşırı sağ gruplarla uyum içerisindedir. Diyanet İşleri başkanı eşcinselliğin İslam dinince yasaklandığını açıkça ilan etmiş ve buna karşılık farklı barolardan tepki açıklamaları gelmiştir.²⁹

Polonya’da devlet ve Katolik Kilisesi arasındaki ilişki PiS’in hükümete gelmesiyle daha da güçlenmiştir. Birbirlerini, madden olmasa da kürtaj, LGBTİ+ ve aile gibi konulardaki ideolojik söylemlerinde açıkça desteklemektedirler. Piskoposlar ve Kilise, Sözleşme’den geri çekilme çağrısında bulunmuş, onur yürüyüşlerinin ve eşcinsellerin evlat edinmelerinin yasaklanmasını talep etmiş ve LGBTİ+ karşıtı söylemi, eşcinselliği pedofiliyle eşitleyecek kadar ileri götürmüşlerdir.³⁰ Ancak genç nesil, yalnızca sokak protestolarıyla değil aynı zamanda gündelik yaşamlarında da, Kilise’nin kendilerine dayattıklarına karşı çıkmaktadır. Bu durum Polonya’da Kilise’ye duyulan güven ve inancın büyük oranda düştüğüne işaret eden anketlerde de kendini gösterir.³¹ Bunun başlıca sebeplerinden biri, papazların hapis cezasına çarptırıldığı, piskoposların bu suçları saklamakla itham edildiği, Kilise’deki çocuk istismarı gerçeğinin hâlâ bir çözüme ulaştırılamamış olmasıdır. Bir diğer sebep de Kilise’nin kürtaj tartışmasındaki rolü gibi görünmektedir.

Kürtaj

Türkiye’de kürtaj 1983’ten beri on haftaya kadar yasaldır. Eğer kadın evliyse kocanın, reşit değilse de ebeveynin rızası aranmaktadır. Gebeliğin kadın için hayati risk oluşturduğu durumlarda süre sınırı yoktur. Eğer gebelik tecavüz sonucu oluşmuşsa kürtaja 20 haftaya kadar izin verilmektedir, ancak doktorların, yasal bir gereklilik olmamasına rağmen mahkeme kararı talep ettikleri bilinmektedir. Günümüzde kürtaj yasaldır, ancak devlet hastanelerinde erişilebilir değildir. 2016’da kadın doğum ve jinekoloji kliniği olan 431 devlet hastanesinin yalnızca yüzde 7,8’i isteğe bağlı kürtaj yapıyordu.³² Ülkedeki 81 ilden 53’ünde isteğe bağlı kürtaj yapan devlet hastanesi bulunmamaktadır. Yaklaşık 20 milyon nüfuslu İstanbul’da, on aylık yasal süre sınırının altında olan sekiz haftaya kadar kürtaj yapan yalnızca bir tane devlet hastanesi vardır. Hastanelerin, hastayı bu hizmeti sağlayan başka bir sağlık kuruluşuna yönlendirmeksizin, “kürtaj yapmıyoruz, yasal değil” demeleri sık karşılaşılan bir durumdur. Haklarına erişebilmelerinin gitgide daha da zorlaştığı günümüzde kadınlar kürtaj olabilmek için özel bir hastaneye başvurmak durumundadır. Türkiye’de kürtaj hizmetinin karşılığı neredeyse asgari ücret kadardır. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, ilgili bakanlıklara yasa ve yasanın uygulanması arasındaki çelişkilerle ilgili senelerdir sorduğu sorulara henüz bir yanıt alamamıştır.

2008’de dönemin başbakanı Erdoğan her kadının en az üç çocuk sahibi olması gerektiğini öne sürdü. Defalarca tekrarlanan bu argüman, kadınların üremeleriyle ilgili bitmek bilmeyen bir tartışmanın fitilini ateşledi. 2012’de Erdoğan kendisine göre “kürtajın cinayetle aynı şey olduğunu” söyledi³³ ve birçok AKP’li vekil ve destekçisi bu ifadeyi destekledi. Aynı yıl, Uludere’de (Roboski) sınırı geçen Kürt siviller savaş uçaklarıyla katledilmişti; başbakan bu katliamı kürtajla bağlantılandırmakta tereddüt etmedi ve “her kürtaj bir Uludere’dir” ifadesini kullandı. Böylece, kürtajı “halkı katletmekle” eşitleyerek kürtajın nüfusun büyümesine karşı bir çeşit “silah” olduğu argümanını öne sürdü. Bu, özellikle de kadınların en az üç çocuk doğurması konusundaki ısrarıyla birlikte ele alındığında kürtaja yaklaşımın ardında demografik kaygılar

29 <https://balkaninsight.com/2020/04/28/turkish-president-supports-top-clerics-homophobic-comments/>

30 <https://www.politico.eu/article/lgbt-poland-politics-pis-ruling-party-wrong-fight/>

31 <https://notesfrompoland.com/2020/01/30/poles-trust-eu-the-most-and-government-the-least-among-institutions-finds-poll/>

32 <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27634450/>

33 <https://www.bbc.com/news/world-europe-18297760/>

bulunduğunun göstergesidir. Bu gelişmelerin ışığında kadınlar sokaklara dökülüp kitlesel eylemler düzenlemişlerdir. Buradaki muhalefetin gücü AKP'nin herhangi bir yasal değişiklik yapmasını engellemeye yetmiş ve tartışmaya bir süreliğine nokta koymuştur. Muhafazakârların da kürtajın devletin müdahale etmemesi gereken “kişisel bir mesele” olduğuna vurgu yapmak suretiyle kürtaj yasağına karşı muhalefetin bir parçası olduğunu belirtmek önemlidir. Kürtaj karşıtlığına muhalefet eden muhafazakârların varlığı, muhafazakâr grupların devletin kürtajı yasaklama girişimlerine kolaylıkla katıldığı ve birlikte kürtaj karşıtı bloğu oluşturduğu diğer ülkelerden farklı olarak Türkiye'ye özgü bir boyuttur. Ayrıca Türkiye'de kürtaj yaptıran kadınları doğrudan hedef alan hastane önü protestoları ya da yasa değişikliği için çalışan lobiler de yoktur. Türkiye'de kürtaj meselesinin özü daha ziyade devletin kadınların yaşamlarına ve seçimlerine müdahale etme arzusuna dayanır. 2012'den sonra kürtaj karşıtı argüman, yasayı yeniden şekillendiremeye de uygulamadaki sorunlara dönüştü ve bu da Türkiye'de kürtajın yasa dışı olduğuna dair yaygın inancı pekiştirmeyi başardı. Bazen söylemsel değişiklikler yasayı fiilen değiştirmeye gerek bırakmayacak kadar güçlü olabilir. Türkiye'de yasa ve uygulanması arasındaki uçurum bunun mükemmel bir tezahürüdür.

Polonya'da kürtaj 1993'ten beri ancak üç koşulda mümkündür: fetal sakatlıklar, annenin sağlığını tehdit eden durumlar ve tecavüz sonucu oluşan gebelik. Bu şartlar altında bile doktorlar etik gerekçelerle kürtaj yapmayı reddedebilir, bu da durumu daha kısıtlayıcı hale getirmektedir.³⁴ Polonya'nın kürtaj yasaları halihazırda Avrupa'nın en katı yasalarıyken 2016'da kürtaj karşıtı gruplar kürtajı topyekûn yasaklayacak bir yasa tasarısı gündeme getirdiler. Kürtaj bu şekilde tartışmaya açıldıktan sonra mesele yalnızca kürtajı yasaklamakla kalmayıp aynı zamanda cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine ve bilgiye erişimin de kısıtlanmasıyla ilgili hale gelmiştir. Bu tasarı Katolik Kilisesi tarafından da desteklenmiştir. Ancak Siyah Protesto (Black Monday) olarak da bilinen kitlesel protestolardan sonra bir meclis oylaması yapılmış ve tasarı 58 oya karşı 352 oyla reddedilmiştir. Bilim ve Yüksek Öğretim Bakanı Jarosław Gowin protestoların “kendilerini düşünmeye ittiğini ve tevazuyu öğrettiğini” söylemiştir.³⁵ Ancak Ekim 2020'de, Ordo Iuris'in de etkisiyle, Anayasa Mahkemesi (Polonya'da gerçekleşen kürtajların yüzde 98'ini oluşturan) fetal sakatlık gerekçesiyle yapılan kürtajların anayasaya aykırı olduğunu belirten bir karara varmış ve böylece kürtaj fiilen yasak hale gelmiştir.³⁶ Yasa aynı zamanda yasa dışı kürtaj yapan doktorları beş aya kadar hapis cezasına çarptırmaktadır. Bu bağlamda belirtilmelidir ki engelli çocukların ailelerine yapılan yardım yok denecek kadar azdır. Bu karar ülke çapında birçok şehirde kitlesel eylemlere yol açmıştır. Ocak 2021'de hükümet Anayasa Mahkemesi'nin kararını uygulamaya koyar. Abortion Dream Team, Women on Waves ya da Women Help Women gibi kadın grupları, kadınlara medikal kürtaj ve danışmanlık sağlamak amacıyla çalışmaktadır. Burada belirtmek gerekir ki, kürtaja ilişkin yasak ya da kısıtlamaların olduğu durumlarda yasa dışı pazarlar çoğalmakta ve kürtaj, yasaklandığı her yerde olduğu gibi Polonya'da da merdiven altına itilmektedir ya da kadınlar Avrupa'nın başka ülkelerine gitmek zorunda bırakılmaktadır.

Polonya'da kürtaj karşıtı aktivistlerin arasında Hıristiyan aşırı sağcıların yanı sıra kendilerini seküler, modern ve bilimsel diye tanımlayan gruplar da bulunmaktadır. Bu gruplardan aktivistler kürtaj yoluyla alınmış fetüs imajlarını halka açık yerlerde sergilemektedir ve propagandaları, kürtaj yoluyla “bebeğe” verilen “zararı” gözler önüne sermek üzerine kuruludur. Bunun sonucunda Kraków kent meclisi ölü bedenlerin ya da beden parçalarının afişler, ilan panoları, araçlar ve diğer motorlu taşıtlar üzerinde sergilenmesini yasaklamıştır. Bu propagandalardan sorumlu kuruluşlardan biri olan Fundacja Pro'ya birçok dava açılmıştır.³⁷

34 <https://www.hrw.org/news/2014/10/22/dispatches-abortion-and-conscience-clause-poland>

35 <https://www.theguardian.com/world/2016/oct/05/polish-government-performs-u-turn-on-total-abortion-ban>

36 <https://www.opendemocracy.net/en/5050/four-reasons-why-polands-war-on-abortion-should-scary-you/>

37 <https://notesfrompoland.com/2020/11/22/krakow-council-votes-to-ban-images-of-aborted-foetuses-in-public-space/>

LGBTİ+ hakları

Ülkeleri LGBTİ+ bireylerin yaşamlarını etkileyen yasa ve politikalara göre listelendiren Uluslararası Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks Derneği (ILGA) Gökkuşuğu Haritası 2020, Polonya'yı haritadaki en zayıf ülke ilan etti. Buna göre LGBTİ+ bireyleri koruyan tek yasal hüküm çalışma yasasında bulunmaktadır ve nefret söylemi bile ceza hukukunda tanımlanmamıştır. Son yıllarda oy toplamak adına yürütülen LGBTİ+ karşıtı propagandalar sonucu homofobik sloganlar taşıyan minibüsler Polonya'nın her köşesini turlamaktadır. 2020'de tekrar seçilmek üzere yürüttüğü kampanya sırasında Cumhurbaşkanı Andrzej Duda, "kamu kurumlarında LGBT ideolojisinin yayılmasını yasaklamayı" vaat eden bir Aile Bildirgesi yayınladı. Bu hamle, rakibi Rafał Trzaskowski'nin imzaladığı LGBTİ+ haklarını destekleyen 2019 Varşova deklarasyonuna aykırıydı. Siyasi jargonda "LGBT ideolojisi" sıklıkla komünist ideolojiyle karşılaştırılmakta ve Polonya değerlerine ve kültürüne karşı daha "tehlikeli" bir tehdit olarak kabul edilmektedir.³⁸ Bu hedef gösterme LGBTİ+ kimlikleri pedofiliyle ilişkilendirme raddesine gelmiştir. Bu doğrultuda okullardaki cinsel eğitime karşı çıkan ve çocukları bu şekilde koruduğunu iddia eden "Pedofiliyi Durdurma Yasası" Ordo Iuris tarafından desteklenmiştir. 2020'nin sonlarına doğru Yaşam ve Aile Vakfı, onur yürüyüşlerini yasaklamayı amaçlayan "LGBT'yi Durdur" yasa tasarısını önermiştir. Polonya Parlamentosu "Kürtajı Durdur" ve "Pedofiliyi Durdur" yasalarını değerlendirmeye almıştır.

2019'da 100 kadar Polonya yerel yönetimi kapsayan 30'un üzerinde kasaba ve köy, kendilerini "LGBT ideolojisinden arınmış" anlamına gelen "LGBT'siz alan" ilan ettiklerini duyurmuştur. Bu nedenle bu bölgeler aktivistler tarafından "Nefret Atlası" olarak adlandırılmıştır.³⁹ Avrupa komisyonu başkanı bu bölgeleri "insanlıktan yoksun" ilan etmiş ve AB, homofobik söylemleri nedeniyle altı yerel yönetimin fonlarını kısıtlarken Avrupa'daki birçok kardeş şehir bu kasabalarla ortaklıklarını sona erdirmiştir. Polonya merkezi hükümeti bu bölgelerin kaybettikleri maddi desteği telafi etmek için devreye gireceğini duyurmuştur.⁴⁰ Aktivistler, "LGBT'siz alan"ların temel insan haklarının ve hukukun üstünlüğü ilkesinin ihlali olduğuna dayanarak Polonya'ya karşı ihlal süreci başlatması için AB içinde lobi faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Aktivistlerin talepleri, bölgelere sağlanan finansmanı insan haklarına, temel değerlere ve hukukun üstünlüğüne saygıya bağlı kılmaktır. Ağustos 2020'de onlarca LGBTİ+ aktivisti, kürtaj karşıtı ve homofobik sloganlarla yanlış bilgi yayarak etrafta dolaşan Fundacja Pro'nun kamyonetine zarar verdiği iddia edilen Margot isimli bir aktivistin salıverilmesi için yaptıkları çağrı sebebiyle gözaltına alınır.⁴¹ LGBTİ+ aktivistlerinin bu şekilde toplu gözaltına alınması, Polonya tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Daha öncesinde de üç aktivist İsa ve Meryem Ana'nın meşhur bir anıtına gökkuşuğu bayrakları astıkları gerekçesiyle tutuklanmış ve dinî değerleri aşağılama yasasına dayanan suçlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Ekim 2020'de Ordo Iuris, LGBT'siz alanlarla ilgili "karalama kampanyası" yürütmekle suçladığı Nefret Atlası aktivistlerine karşı "yerel yönetimler adına" yasal işlem başlattığını açıklamıştır.⁴²

Türkiye'de Gezi ayaklanması, 2013 yılında solcular, feministler, Kürtler, Kemalistler, Müslümanlar ve LGBTİ+ topluluğu gibi zaman zaman çatışan çeşitli siyasi grupları bir araya getiren, hükümete karşı dönüm noktası bir protesto olarak ortaya çıktı. Bu protestoları, yukarıda bahsedildiği gibi 2015'ten sonra daha da şiddetlenen, sivil toplum üzerindeki artan hükümet baskısı takip etti. Günümüzde sokak protestoları tamamen yasaklanma noktasındadır ve özellikle Kürt bölgesindeki

38 <https://www.bbc.com/news/world-europe-53039864>

39 <https://atlasnienawisci.pl>

40 <https://www.reuters.com/article/us-poland-eu-lgbt-idUSKCN25E1QP>

41 <https://balkaninsight.com/2020/08/13/mass-arrest-of-lgbt-people-marks-turning-point-for-poland/>

42 <https://en.ordoiuris.pl/family-and-marriage/manipulation-lgbt-activists-co-author-fake-news-pro-family-local-governments>

birçok STK kapatılmıştır. Ülkedeki en kalabalık LGBTİ+ onur yürüyüşü, Gezi protestosunun hemen ardından Taksim'deki İstiklal Caddesi'nde 100.000 kişinin katılımıyla gerçekleşmiştir (bu yürüyüş, çoğunlukla Müslüman nüfusa sahip bir ülkede böylesi bir sayıya ulaşan ilk onur yürüyüşüdür). Bu yürüyüş aynı zamanda İstiklal'de gerçekleşen onur yürüyüşlerinin ve diğer protestoların da sonuncusu olmuştur, çünkü hükümet kısa bir süre sonra Taksim'i gösterilere kapatmıştır. 2017 yılında Ankara valisi film gösterimleri, paneller ve toplantılar dahil tüm LGBTİ+ etkinliklerini yasaklayarak meseleyi bir adım daha ileri götürmüştür.⁴³ 2019 yılında (Türkiye'deki ilk LGBT derneği olan Ankara merkezli) KAOS GL, yasağın kaldırılması için açtığı davayı kazanır.⁴⁴ Ancak Türkiye'de onur yürüyüşlerine hâlâ izin verilmiyor ve COVID-19 salgını nedeniyle onur haftası etkinlikleri son zamanlarda çevrimiçi olarak gerçekleşmekte.

AKP'nin iktidara geldiği 2002 yılında, dönemin başbakanı Erdoğan, LGBTİ+'ları destekleyen tek konuşmasında "eşcinsellerin haklarının yasal koruma altına alınacağını" söylemişti. Bu açıklamadan bu yana Türkiye'nin önde gelen iki LGBTİ+ örgütü olan KAOS GL ve Lambdaistanbul kapatılma davalarıyla karşı karşıya kaldı ve sonucunda beraat etti. AKP, ilk yıllarında LGBTİ+'ları doğrudan hedef almamış olsa da iktidarının zaman içinde güçlenmesiyle bu durum değişti. 2010 yılında Kadın ve Aile Bakanlığı, "eşcinselliğin tedavi edilmesi gereken bir hastalık olduğunu" söyledi. AKP'nin "eşcinselliğin Türk aile ve kültürel değerlerine aykırı yabancı bir olgu olduğu" söylemi Gezi eylemlerinden sonra şiddetlendi, bu aynı zamanda, Erdoğan'ın otoriterliğinin yükselişi ve onur yürüyüşlerinin yasaklanmasıyla aynı döneme denk geldi. 2020 yılında Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş, "eşcinselliğin hastalıklara neden olduğunu ve nesilleri yozlaştırdığını" iddia ederek LGBTİ+ topluluğunu bir kez daha hedef aldı. Bu konuşma kamuoyunda büyük tepkiye yol açtı ve Türkiye genelinde çeşitli barolar da dahil olmak üzere birçok sivil toplum kuruluşu LGBTİ+ mücadelesini destekledi. Erbaş'ın da çoğunlukla Cumhurbaşkanlığı yetkilileri ve köktencilerden oluşan destekçileri bulunmaktaydı. İstanbul Sözleşmesi'ne karşı çıkanların başvurdukları temel argüman Sözleşme'nin "LGBT yaşam tarzını teşvik ettiği" yönündedir ve bununla umut edilen, toplum duyarlılığını Sözleşme aleyhine çevirmektir. Bu argüman yararlı bir strateji olarak görülmüştür, zira bu yolla hem LGBTİ+ kimlikler hedef alınacak hem de LGBTİ+'lar Sözleşme'yi kötülemek için kullanışlı bir araç haline getirilecektir. Ancak bu, özellikle de Türkiye'de Sözleşme'nin LGBTİ+ ile ilişki kurulabilecek hiçbir maddesinin zaten uygulanmadığı ya da buna ilişkin hiçbir yasal düzenlemenin önerilmediği göz önünde bulundurulduğunda son derece ikiyüzlü bir argümandır.

İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmenin hükümetler ve destekçileri tarafından gündeme getirildiği siyasi bağlamı anlamak için, hükümetlerin toplumsal cinsiyet alanındaki adımlarına kapsamlı bir genel bakış önemlidir. AKP ve PiS, kadınların hakları ve siyasi kazanımları üzerinde kaçınılmaz etkileri olan otoriter, muhafazakâr, antidemokratik ve popülist bir yaklaşımı paylaşmaktadır. Kadınların toplumsal rollerini yalnızca aile içinde tanımlayan ve kendilerini heteroseksüel ve resmi evlilik bağı içinde tanımlamayanları dışlayan, kürtajı yasaklayan, kısıtlayan ya da mahkûm eden, LGBTİ+'ları kriminalize eden, yaşamın her alanında tek ve yeknesak bir dinî inancı dayatan ve sonuç olarak hukukun üstünlüğü ilkesinden epeyce sapan politikalar Türkiye ve Polonya'daki güncel ve baskın siyasi eğilimi teşkil etmektedir. Bu iki ülkede meseleler örtüşmekte ve hükümetlerin ideolojik motivasyonları benzerlikler taşımaktadır, ancak siyasi partilerin hükümette kalma süreleri, baskıcı politikalarının kapsamı ve dolayısıyla insanların eşitsizlik ve hak ihlallerini deneyimleme biçimleri farklılık göstermektedir.

43 <https://www.bbc.com/news/world-europe-42043910>

44 <https://www.hrw.org/news/2019/04/25/turkey-ankara-wakes-court-lifting-lgbti-events-ban>

İKİ ÜLKEDE MÜCADELE VE ÖRGÜTLENMELER

Kürtaj, sosyalizmin çöküşünün ve ardından Katolik Kilisesi'nin gücünün artmasından bu yana Polonya'daki kadın hareketi için her zaman çok önemli bir konu olmuştur. Ancak günümüzde protesto konusu olan şey bundan çok daha fazlasıdır ve aynı şey İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmeye dair protestolar için de geçerlidir. 2020'nin yazında aktivistler yalnızca Sözleşme'nin yürürlükten kalkmasını değil, aynı zamanda demokrasinin çöküşünü protesto ettiklerini de açıkladılar. Aktivistler, Sözleşme'den geri çekilmenin ev içi şiddeti meşrulaştırmakla aynı şey olduğunu ve bunun patriyarkal baskının artmasına, insanların yaşam biçimlerine müdahale edilmesine, hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmasına yol açacağını ifade etmektedirler. Polonya aynı zamanda sağlık sistemindeki eksiklikler sebebiyle koronavirüs pandemisini kötü yönettiği için eleştirilen bir Avrupa ülkesi oldu, ancak hükümet yine de eldeki krizle uğraşmak yerine Sözleşme'den geri çekilmek ve kürtajı yasaklamakla meşgul olmayı yeğledi. Böylece pandeminin etkileri, kürtaj eylemlerine katılımı artıran bir faktör oldu. Aktivistlerin gündeminde hükümet tarafından "göz ardı edilen" ya da doğrudan hedef alınan, iklim değişikliği, eğitim, LGBTİ+ hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi gibi bir dizi mesele bulunmaktadır.

Feminist sokak aktivizmi Polonya'da 2016'dan beri yükseliştir. 2016 ve 2020'de protestocular çoğunlukla kentli gençlerden oluşmaktadır, ancak belirtilmelidir ki kürtajın yasaklanması kırsal alanda da öfkeye sebep olmuştur. Strajk Kobiet (Kadın Grevi) 2016'da 174 Polonya kent ve kasabasında eşzamanlı gerçekleştirilen Kara Protesto eylemlerini örgütlemiştir. Bunların birçoğu yerel aktivizm yapan gruplarca başlatılmıştır. Böylece küçük kasaba ve mahalleler 2016'dan beri yapılan grevlerde aktif rol almışlardır. Bu gösterilerde gençler mevcut rejime ve onun dayattığı baskıcı ahlak anlayışına karşı seslerini yükseltmişlerdir. Gençlerin protestolara katılımı özellikle önemlidir, zira gençliğin Kilise'ye güven duyma oranı oldukça düşüktür ve Başkan Duda 50 yaş üstü vatandaşlar arasında popülerken, rakibi Rafał Trzaskowski daha çok 18 yaş üstü vatandaşların desteğine sahiptir. Buna göre denilebilir ki gençlik başka bir gelecekte yanadır ve başka bir siyaset anlayışına sahiptir. Yeni teknolojiler kullanan kentli gruplar harekete katılmıştır ve bu grupların insanları harekete geçirmede, birbirlerini eğitmede, haberleri yaymada ve çevrimiçi toplantılar örgütlemeye dikkat çeken bir etkileri vardır.

Sokaklarda protestolara katılanlar, kadın ve LGBTİ+ hareketinde yer alan kolektiflerden, taban örgütlenmelerinden ve STK'larından gelmektedir ve bunlar bilgiyi yaymada, toplumu harekete geçirmede ve sokak eylemleri örgütlemeye aktiflerdir. 2020 protestoları sırasında öğretmenler, bakım işçileri, çiftçiler ve futbol taraftarları 80 Polonya kentinde gerçekleşen sokak gösterilerindeki kadınları destekleyenler arasında yer almış, yeni ittifaklar kurulmuştur. Bu hareketler tek sesli olmaktan çok, çeşitli ve çoğulcudur ve tek bir "merkez"den bahsedilemez. Aktivistler bunun bir taban hareketi olduğunun ve her türlü siyasi partiden bağımsız olduğunun altını çizmektedir. Merkezi siyasi güce seslenmektense aktivistler, kürtaja gereksinim duyan kadınlara ulaşma çabası içindedir ve bu da gösterilerin ve örgütsel stratejilerin dilini belirlemektedir. Örneğin küçük yerleşim yerlerindeki kadınlar kürtaj hakkını LGBTİ+ haklarından daha çok desteklemektedir, zira kasabalarda muhafazakâr eğilimin baskın olmasının yanı sıra büyük kentlere kıyasla kürtaja erişim küçük bölgelerde daha sınırlı olduğu için ihtiyaç daha belirgindir. Ancak buna rağmen Polonya'nın aktivist sahnesinde kürtaj, üreme sağlığı ve kadın haklarını savunmak son kertede LGBTİ+ haklarını savunmakla iç içedir, yani feminist hareket, *queer*'dir.

Aktivistlerin en görünür eylemliliği sokak protestoları düzenlemek olmuştur, ancak aynı zamanda siyaset alanında kürtaj meselesine ilişkin bilinç yükseltmeyi de hedeflemiştirler. Lobcilik ve hak savunuculuğu bu mücadelede bir diğer önemli araçtır. 2020 Pekin+ 25 zirvesi bu anlamda bir eylem koalisyonu olarak kadınlar için önemliydi. Çöken demokrasilerine müdahale etmesi için AB'ye çağrı yapmak aktivistlerin mücadele araçlarından biriydi. Aynı zamanda, tartışmayı

birçok düzeyde canlı tutmak adına kürtajın yasallaşması ve özgürleşmesi için bir yasa tasarısı hazırladılar. Yasama organına dair bir eylem etrafında örgütlenmek ve harekete geçmek aynı zamanda kürtaja yönelik yanlış haberlerin önüne geçmenin ve insanları bilgilendirmenin bir yolu olarak görüldü. Sosyal medya da bir başka bilgi yayma kanalı olarak kullanılmaktadır. Bağımsız bir haber sitesi olan OKO Press⁴⁵ konuya dair yeni bakış açıları oluşturmaya katkıda bulunan kürtaj öyküleri yayınladı. Bu yolla deneyim paylaşmak kürtajın yalnızca bir sağlık hizmeti ve yasal düzenleme meselesi değil, aynı zamanda dünya çapında milyonlarca kadın tarafından paylaşılan bir gündelik deneyim olduğunu göz önüne sermektedir. Hareketin bir siyasi stratejisi de bu ortaklığı görünür kılmak ve böylece kürtajın neden kadınların bir hakkı olduğunu göstermektir. Diğer bir deyişle, kamuoyu görüşünde hâkimiyet kazanmak önemli bir hedeftir. Buradan hareketle günümüzde protestocular birçok insanın fikrini değiştiren 2016'daki Siyah Protesto'lara referans veriyor ve ondan güç alıyorlar; bu protestolardan bu yana kürtajın özgürleşmesine verilen destek yüzde 60 oranında artmıştır.⁴⁶

Türkiye'de kadın hareketi (çoğunlukla sol görüşlü, ancak aynı zamanda Kürt hareketinden ya da Müslüman kimliğe sahip) farklı siyasetler ve örgütlerden gelen birçok kadını içeren geniş bir koalisyonla işaret ederken feminist hareket daha çok tabanda faaliyet gösteren feminist bireylerin toplamından oluşmaktadır. 2013'ten sonra Türkiye'de otoriter rejimin giderek yükselmesinden feminist örgütler de etkilenmiş ve hareketin kendisi yıllar içinde güçlenirken bu örgütlerin birçoğu dağılmıştır. Genç nesil feminizmle özellikle sosyal medya üzerinden ilişki kurmaktadır. Ancak, sadece feminist gruplar tarafından organize edilen feminist kampanyalar ve sokak gösterileri (8 Mart Gece Yürüyüşü istisna olmak üzere), diğer şehirlerde olduğu gibi İstanbul'da da azalmış ve yerini kadın hareketi içindeki çeşitli koalisyonların çağrularıyla düzenlenen protestolara bırakmıştır. 2021'e kadar ayakta kalan feminist örgütler, çoğu uluslararası fon alan, lobicilik ve savunuculuk odaklı, yasal hakların yanı sıra aktivizmi de teşvik eden STK'lar, yani dernekler veya vakıflardır. Kadın ve LGBTİ+ hareketleri 2013 öncesine göre birbirleriyle çok daha fazla diyalog halindedir; mekânları paylaşmakta, dayanışma göstermekte ve birbirlerinden öğrenmektedirler. Son zamanlarda bu iki hareket hükümet tarafından aynı kefeye koyulsa da LGBTİ+ ile ilgili her şeyin çok daha sert bir kriminalizasyonla karşı karşıya olduğunu belirtmekte fayda var.

Türkiye'deki süregiden baskı Kürt kadın hareketinin de toplantı ve bir araya gelmelerini özel mekânlara taşımalarına sebep olmuştur. Kürt bölgesinde şimdiki durumda, kadın örgütleri kapatılmış ve destek mekanizmaları devlet eliyle devre dışı bırakılmış ve baskıcı İslamcı pratikler kadınların gündelik hayatlarına hükmetmeye başlamıştır. Bu çerçevede şiddet yalnızca "kurallara uymayan" kadınların başına gelecek bir şeymiş gibi tanımlanmış ve böylece kadınlara, sürekli şiddet ve şiddet tehdidi yoluyla, belirli bir yaşam tarzı dayatılmıştır. Bu şartlar altında, kadın destek merkezlerinin iktidar tarafından kapatılmasının ardından kadınların şiddetten kaçınmak ya da gittikçe kötüleşen hayat şartlarını iyileştirebilmek için gerekli neredeyse bütün araçlarını kaybettiklerini söylemek mümkündür, zira bölgede, Türkiye'nin geri kalanıyla karşılaştırıldığında devlet mekanizmalarına güven hatırı sayılır ölçüde düşüktür. Devletin her türlü örgütlenmeyi kriminalize edip müdahale ettiği durumlarda kadınlar kendilerini şiddet ve baskı karşısında daha da yalnız bulmaktadır. Bu nedenle kurumların yasal, toplumsal ve/ya kültürel desteklerinin olmadığı güncel durumda Kürt kadın hareketi kadınları ziyaret etmeye, onlarla yüz yüze görüşmeye ve yalnız olmadıklarını hissettirmeye odaklanmıştır. Yerel dayanışma eylemleri devam etmektedir, ancak bunlar kişisel alanlara itilmiştir.

Türkiye'nin en büyük metropolü olan İstanbul'da 8 Mart 2020 Feminist Gece Yürüyüşü koronavirüs pandemisi patlak vermeden önce yapılan en son kitlesel eylem oldu. 2019'a kadar bu

---

45 <https://oko.press/about-oko-press/>

46 <https://time.com/5905885/poland-abortion-ban-protest/>

yürüyüşler yaklaşık 40.000 kişinin katılımıyla, hiçbir polis müdahalesi olmaksızın gerçekleşmişti. 2020 yılına gelindiğinde, özellikle sokak protestolarının tamamen yasaklanmasa da polis ablukası altına alındığı 2016'daki darbe girişiminden sonra (hâlâ şehir merkezinde düzenlenen) bu türden tek büyük eylemdi. Feminizm ve kadın hareketi, sadece 8 Mart gösterileri nedeniyle değil, erkek şiddetine son vermek, kadın haklarını savunmak, iktidar partisinin muhafazakâr, otoriter hamlelerine karşı koymak amacıyla sürdürdüğü mücadelesiyle de son yıllarda Türkiye'de gelecek üzerinde bir iddiası bulunan en aktif muhalif güç olmuştur. 8 Mart 2021'de İstanbul'da 19. Feminist Gece Yürüyüşü pandemiye rağmen en az 20.000 katılımcıyla, polisin civardaki yoğun ablukası altında düzenlenmiştir.

Sosyal medya, özellikle siyasi ve toplumsal alanın küçüldüğü bu zamanlarda, hem toplumun farklı kesimlerini bir araya getirerek hem de hükümet politikalarına karşı seslerin yükseltilmesi ve haberlerin yayılması için bir platform sağlayarak önemli bir yeni küresel araç haline gelmiştir. Buna ek olarak, şiddete maruz kalan ve devlet destek mekanizmalarını harekete geçiremeyen kadınlar, sosyal medyayı daha geniş kitlelere ulaşmak için kullanabilmekte, böylece devleti harekete geçmeye zorlayabilmekte veya desteğe ulaşmayı kolaylaştırabilmektedir. Bununla birlikte, bu otoriter zamanlarda sosyal medyaya fazlaca güvenmenin getirdiği zorluklar ve engeller de vardır. Toplantılar ve protestolar hükümetin saldırısına uğradıkça sosyal buluşmalar ve dayanışma giderek daha fazla dijital platformlarla sınırlı hale gelmiştir ve bu da uzun vadeli ve kalıcı organizasyonların oluşumunu engelleme riski taşımaktadır.

Mart 2021'de Türkiye'nin Sözleşme'den çekildiğini açıklayan kararnamenin kamuoyuna açıklanmasının ertesi sabahı kadınlar ve LGBTİ+'lar harekete geçerek ülke genelinde büyük sokak gösterileri düzenlendi. Bu gösteriler, Nisan ayında COVID-19 karantina önlemleri gerekçe gösterilerek durdurulana kadar her hafta devam etti. Polonya'da olduğu gibi, AKP rejimine karşı seslerini yükselten göstericiler, belediyelerden iş derneklerine, spor kulüplerinin önde gelen aktörlerinden öğrenci gruplarına ve barolara kadar çeşitli grup ve kurumlar tarafından desteklendi.

Sonuç olarak, Polonya'da ve daha sonra Türkiye'de, İstanbul Sözleşmesi'ne yönelik son saldırılar sırasında, farklı bağlantılara sahip kadın örgütleri, belirli bir ölçüde GONGO'lar da dahil olmak üzere ulusal ve uluslararası düzeyde birçok farklı gruba ulaşmış, Sözleşme'yi yürürlükte tutmaya herkesi ikna etmek için büyük çaba göstermiştir ve bu çaba uluslararası ilgi çekmiş gibi görünmektedir.

SONUÇ

Bütün sağ popülist hükümetleri birbirine eşitleyecek hızlı bir sonuca varmak, özellikle de bu raporun işaret ettiği uygulamalar ve deneyimler açısından düşünüldüğünde, yanıltıcı olacaktır. Bu doğrultuda, bu iki ülke bağlamında kadınlar, LGBTİ+'lar ve sivil toplum için mevcut temel mücadele alanlarından bazıları şunlardır:

- **Demokratik ilkelere bağlılığı teşvik etmenin bir yolu olarak AB ile ilişkileri sürdürmek:** Türkiye 2002'den beri AKP tarafından yönetilmekteyken Polonya'da PiS (bu tarihten önce kurulmuş ve aktif olmasına rağmen) 2015'ten beri iktidardadır. Polonya AB üyesi iken Türkiye değildir. Bu iki nokta halihazırda iki ülkedeki kadın ve LGBTİ+'ların gündelik yaşam deneyimleri arasında farklılıklar teşkil etmektedir. Öncelikle, Türkiye'de 20 yıldır yükselişte olan otoriterleşme deneyimi uzun süre boyunca birçok alanda çeşitli insan hakları ihlallerine yol açmıştır. Türkiye'de kadınlar, LGBTİ+'lar ve diğerleri uzun yıllardır baskıcı, aile yanlısı,

dinci ve muhafazakâr politikalar kadar antidemokratik ve hukuk dışı uygulamalara da maruz kalmışlardır. İkinci olarak, AB Polonya politikasına doğrudan müdahil olmasa da AB kurumlarıyla lobi faaliyeti yürütebilme olanağı, belirli konularda (özellikle finansman söz konusu olduğunda) AB standartları dahilinde hesap verebilirlik ve Avrupa kurumlarına erişim, Türk hükümetinin iç işlerinde “özerklik” söylemiyle karşılaştırıldığında, Türkiye ve Polonya arasında dikkat çekici bir fark yaratmaktadır. Daha basit bir ifadeyle Türkiye, gecenin bir yarısı alınan kararlarla hayatların değişebileceği bir ülke olmaya alışmıştır. Bu belirgin ayrıma rağmen her iki hükümet de özellikle hem LGBTİ+ haklarını “Batılı” addederek reddetmelerinde hem de daha genel olarak AB’nin eleştirilerini “ulusal egemenliklerine müdahale” olarak yorumlamalarında açıkça görüldüğü üzere AB’ye karşı şüpheli bir yaklaşımı paylaşmaktadır. Her iki hükümet de iktidarda kalma hedeflerine ulaşmak için geleneksel ve ulusal değerlere atıfta bulunmaya ve muhafazakâr, sağcı grupların desteğini toplamaya giderek daha bağımlı hale gelmiştir. Bu durum, antidemokratik ve otoriter eğilimleri her ne kadar şu an hüküm sürüyor olsalar da siyasi geleceklerinin gitgide daha kırılabilir görüldüğü günümüzün belirsiz ortamında vuku bulmaktadır.

- **İnsan haklarını ve hukukun üstünlüğünü savunmak:**

Polonya ve Türkiye, insan hakları ihlalleri ve hukukun üstünlüğünün çiğnenmesi konularında özgün niteliklere sahiptir. Artan polis saldırıları, protestolar sırasında ve sonrasında göz yaşartıcı gaz ve şiddet kullanımı, eylemcilerin gözaltına alınması açısından benzerlikler olsa da polis şiddetinin oranı, hukuki yargılamaların niteliği ve tutukluluk süreleri iki ülkede birbirinden farklılık göstermektedir. Türkiye, insan hakları savunucularının ve siyasi aktivistlerin ifade özgürlüğünü, uzun tutukluluk süreleri de dahil olmak üzere çeşitli şekillerde ihlal etme konusunda uzun bir geçmişe sahiptir. 2020’de Polonya’daki aktivistler de haklarının devlet tarafından korunacağına dair herhangi bir garanti olmaksızın suçlamalarla karşı karşıya kaldılar ve tehditler aldılar. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki somut farklar, hükümetlerin iktidarda olduğu süreye indirgenemez. Yargı bağımsızlığının, medya ve ifade özgürlüğünün dayandığı zemin de bir o kadar önemlidir. Yargı bağımsızlığının kurumsallaşması ve ifade özgürlüğünün korunması, ülkenin demokratikleşme sürecinde her daim sorunlu alanlar olduğundan Türkiye bu konuda tarihsel olarak zayıf kalmıştır. Bu nedenle 2021’deki durum, insan haklarına yönelik ciddi ihlallerle dolu bir tarihin şaşırtıcı olmayan doruk noktası gibi görünmektedir.

- **Kadınların ve LGBTİ+’ların en büyük küresel kazanımlarından biri olarak İstanbul Sözleşmesi’ne sahip çıkmak:**

Bu rapor boyunca ifade edilen siyasi bağlam içerisinde İstanbul Sözleşmesi’nden geri çekilmek önemli bir hamledir. Türkiye’de aktivistler, şiddete ilişkin yasal düzenlemelerin yeterli ve Avrupa standartlarında olmasına rağmen yasanın uygulanmasının her zaman önemli bir sorun olması sebebiyle, kanunların (yalnızca Sözleşme’nin değil, aynı zamanda Türk Ceza Kanunu’nun ve 6284 sayılı Kanun’un da) etkin bir şekilde uygulanması için yıllardır seslerini yükseltiyorlar. Kanunda düzenlenen ile kadınların gündelik yaşamlarında olup bitenler arasındaki ilişkiye (ve boşluğa) dikkat çekmek, hükümetler tarafından kullanılan hakikat-sonrası söylemlerle baş etmenin önemli bir aracı olmuştur. Ancak şimdi bu dönem kapanmış gibi görünmektedir, zira hükümet, bazı maddeleri antidemokratik maddelerle değiştirerek kanunu kendi ihtiyaçlarına göre yeniden şekillendirmeye başladı. İstanbul Sözleşmesi, uluslararası bir sözleşmeden çok daha fazlasıdır; kadınların şiddetle çeşitli şekillerde, çeşitli mekanizmalar kullanarak mücadele etmelerini sağlayan ve toplumda kadına yönelik ayrımcılığın etkin bir şekilde sona erdirilmesi için gerekli olan eşitlikçi yaklaşımı ön plana çıkaran kapsamlı bir araçtır. Bu nedenle hem Polonya’daki hem de Türkiye’deki aktivistlerin belirttiği gibi, Sözleşme’nin iptal edilmesi, kadınlara ve LGBTİ+’lara yönelik şiddeti, keyfi muameleyi ve nefret söylemini teşvik etmenin yanı sıra AB ve Türkiye’de Sözleşme kapsamında korunan

mülteci ve göçmenleri daha savunmasız hale getirecektir. Bu anlamda, patriyarkaya ve mevcut iktidarlara karşı mücadele, Sözleşme'nin savunulduğu bu belirli anda billurlaşmıştır. Her iki ülkedeki aktivistler, Sözleşme'den çekilmenin varacağı sonuçların çok iyi farkındalar. 2020'den bu yana gerçekleşen protestolar, her iki ülkede de daha önce halk arasında pek tanınmayan uluslararası bir sözleşme hakkında farkındalık yaratmanın yanı sıra, hükümetleri sokaklarda protesto eden tek grup olarak kadınların gücüne olan inancı pekiştirdi. Bu protestolar patriyarkayla mücadele etmenin aynı zamanda mevcut iktidarlara mücadele etmek anlamına geldiğini, zira bu ikisinin birbirine bağlı olduğunu ve hükümetlerin baskıcı yol ve yöntemleri birbirinden öğrendiğini dünyaya gösterdi. Uluslararası dayanışma, özellikle kürtaj ve İstanbul Sözleşmesi (yani erkek şiddeti) meseleleri etrafında, dünya çapında (yalnızca Avrupa'da değil Latin Amerika'da) da büyümektedir. Bu mücadelelerin bir diğer önemli özelliği, kürtaj hakları, erkek şiddetine son verilmesi ve Sözleşme'nin korunması konularında muhafazakâr kadınların artan desteğidir. Başka bir deyişle, hükümetten yana veya müzakere içinde olmayı yeğleyen muhafazakâr geçmişe sahip kadınlar, kürtajın yasaklanmasına ve erkek şiddetini meşrulaştırma girişimlerine karşı çıkıyorlar. Aktivist çevrelerde de benzer dönüşümler söz konusu. Gözaltına alınan *non-binary* bir aktivist olan Polonyalı Margot, kendini *queer* olduğu kadar Hıristiyan olarak da tanımlıyor ve Türkiye'deki Müslüman feministler, mevcut iktidara karşı seslerini yükseltiyor. Bunlar, bu tür hükümetlerin beslediği kutuplaşma politikalarına meydan okuyor. Bir araya gelmenin yasak ya da tehlikeli olduğu, aktivizmin pandemiden darbe aldığı bir dönemde kadınlar ve LGBTİ+'ların sokak protestoları "erkeklik COVID'den daha tehlikelidir" sloganıyla devam ediyor.

- **Uluslararası dayanışmayı yükseltmek:**

Uluslararası dayanışma her ne kadar ivme kazanıyor olsa da farklı bağlamlardan gelen kadın ve LGBTİ+'ların aktif ve üretken bir şekilde bir araya gelerek deneyimlerini paylaşmaya, destek ağlarını ve mekanizmalarını genişletmeye, mevcut küresel gerilemeye karşı görüşlerini ve muhalefetlerini ifade etmek için stratejiler geliştirmeye ihtiyaçları var. Uluslararası feminist dayanışmanın güçlenmesi, uluslararası düzeyde karar vericiler üzerinde daha güçlü bir etki gösterme potansiyeline de sahip. Son bir not olarak, yalnızca söz konusu politikalara yanıt vermek üzere değil, yeni alanlar yaratmak ve yeni fikirleri hayata geçirmek için de bir araya gelmenin, baskı altında yaşayan insanları ve aktivistleri motive edip onlara umut vereceğini hatırlamak önemli. Otoriter ve hakikat-sonrası bir çağda, daha fazla kadını ve LGBTİ+'yı ortak deneyimleri ve kırılganlıkları etrafında bir araya gelmeye çağırarak, mevcut iktidarların egemenliği altında yaşamak istemeyen ve herkes için eşit, özgür ve farklı bir gelecek hayal eden kitleleri güçlendirmede kilit önemde görünüyor.

www.hm-berlin.org

BERLİN **HAFİZA**
MERKEZİ